

معرفی کتاب المختار من مناقب الأخیار

محمود سوری^۱

المختار من مناقب الأخیار، کتابی است در شرح حال بیش از ۵۸۵ نفر از صحابه و تابعان و بزرگان محدث و به‌ویژه صوفی پس از ایشان، نوشته مفسر و محدث و فقیه و اصولی و نسب‌شناس و لغوی بزرگ، مجدالدین ابوالسعادات مبارک بن محمد بن محمد بن عبدالکریم شیبانی جزری موصلی شافعی (۵۴۴-۶۰۶ ق، ۱۱۴۹-۱۲۰۹ م). که به همت سه تن از محققان معاصر؛ مأمون الصاغرچی و عدنان عبدربه و محمد ادیب جادر، با استفاده از سه نسخه خطی (نسخه احمدیه ۱ و ۲، و نیز نسخه لیدن) از سوی مرکز الزاید للتراث و التاریخ در العین امارات متحده عربی تصحیح و چاپ شده است. البته این ابن‌اثیر را نباید با دو برادر کوچک‌ترش؛ یکی تاریخ‌نگار معروف، عزالدین ابوالحسن علی بن محمد (۵۵۵-۶۳۰ ق.) صاحب *الکامل فی التاریخ و اللباب فی تهذیب الأنساب و أسد الغابة فی معرفة الصحابة*، و دیگری ضیاءالدین ابوالفتح نصرالله (۵۵۸-۶۳۷ ق.) صاحب *المثل السائر فی أدب الکاتب و الشعاع و الوشی المرقوم فی حل المنظوم* اشتباه گرفت.

ابن‌اثیر جزری، در سال ۵۴۴ ق. در جزیره ابن‌عمر (اکنون شهری مرزی

1. پژوهشگر گروه عرفان و تصوف در دانشگاه ادیان و مذاهب قم. mahmoodsoori@yahoo.com

میان سوریه و ترکیه) به دنیا آمد. پدرش، اثیر، از سوی اتابکان زنگی موصل، که از طرف سلجوقیان، حاکم آنجا بودند، سمت فرمانداری جزیره ابن‌عمر را داشت و سخت مورد اعتماد آنان و در عین حال، مورد احترام فراوان مردم جزیره بود. ابن‌اثیر دوران کودکی را در زادگاهش گذراند و سپس در سال ۵۶۵ ق. به همراه برادرانش به موصل رفت و پس از چندی، در ادبیات و علوم قرآنی و لغت و فقه و اصول و حدیث و حساب از سرآمدان روزگار شد. او افزون بر دانش‌اندوزی، به سیاست نیز علاقه‌مند بود و از سوی اتابکان زنگی، به مقام‌های مشاورت و خزانه‌داری و سرپرستی دیوان گماشته شد و قدرتی عظیم یافت. وی سرانجام در سال‌های پایانی عمر، به مرض نقرس دچار شد و دست‌ها و پاهایش فلج شد و از نوشتن باز ماند؛ ولی در همان حال نیز رباطی در یکی از آبادی‌های اطراف موصل بنیاد نهاد و تمام دارایی‌اش را وقف آن کرد. خانه او، محل گرد آمدن عالمان و ادیبان و پژوهشگران علوم قرآنی و معارف دینی بود. ابن‌اثیر در نهایت، در روز پنجشنبه آخر ذیحجه سال ۶۰۶ ق. از دنیا رفت و در رباطش در نزدیکی موصل دفن شد. برخی از دیگر کتاب‌های او عبارت‌اند از: *جامع الأصول فی أحادیث الرسول (ص)* که گزیده‌ای است از صحاح سنّه، *المَرصَعُ فی الآباءِ و الأمّهاتِ و الأبناءِ و البناتِ و الأذواءِ و الذّواتِ* معروف به *الأذواءُ و الذّواتُ، منالُ الطالبِ فی شرحِ طِوالِ العرائبِ و النّهائیهِ فی غریبِ الحدیثِ و الأثرِ*.

المختار من مناقب الأخیار، در زمینه شناخت عارفان و صوفیان اهمیت فراوانی دارد؛ چه آن‌که می‌توان آن را تدوین‌الفبایی و نظام‌مند چند کتاب برجسته پیش از آن در این خصوص نامید. کتاب‌هایی چون *طبقات الصّوفیه ابو عبدالرحمن سلّمی، حلیة الأولیاء ابو نعیم اصفهانی، تاریخ بغداد خطیب بغدادی، صفّه الصّوّة* ابن جوزی و *مناقب الأبرار و محاسن الأخیار* ابن‌خمیس که به دست ما رسیده است، و نیز کتاب‌هایی از این دست که در گذر زمان از بین رفته یا هنوز یافت نشده است؛ چون با توجه به تلاش‌های مصححان کتاب که در پاورقی، تک‌تک جمله‌ها و

حکایت‌ها را به منابع مختلف استناد کرده‌اند، باز هم مواردی یافت می‌شود که خاص این کتاب و ابن‌اثیر است و تازه می‌نماید.

نکته دیگر در باب *المختار من مناقب الأخیار*، تقسیم‌بندی بدیع آن در نوع خود است. ابن‌اثیر در پایان مقدمه‌اش بر کتاب، شیوه تقسیم‌بندی آن را چنین توضیح می‌دهد: «کتاب را به دو قسم کلی تقسیم کردم: نخست، کسانی که نامشان معلوم است؛ و دوّم، افرادی که از نامشان بی‌خبریم. قسم نخست، سه باب دارد: یکم، شرح حال ده تن از صحابه؛ دوّم، رجال از تابعان و کسانی که پس از ایشان زیسته‌اند؛ سوّم، زنان از صحابه و تابعان و جز ایشان. قسم دوّم کتاب که بر مبنای اسم بلاد ترتیب یافته، در دو باب، ابتدا به مردان و سپس به زنان می‌پردازد».

مصحّحان کتاب در مقدمه، مراحل کار خود را در خصوص این کتاب چنین

برشمرده‌اند:

۱. تقسیم کتاب به سه قسمت و تصحیح آن با توجه به سه نسخه خطی (مأمون الصاغرجی از ابتدای کتاب تا پایان حرف ذال از قسم اوّل، عدنان عبدربه از ابتدای حرف راء تا پایان حرف عین از همان قسم، و محمد ادیب جادر باقی مانده قسم اوّل و قسم دوّم).

۲. شماره‌گذاری در قسم نخست کتاب که شامل ۵۸۵ نفر از صحابه، تابعان و بزرگان پس از ایشان می‌شد. مصحّحان از شماره‌گذاری قسم دوّم (کسانی که نامشان معلوم نیست) پرهیز کردند.

۳. برای هر کدام از کسانی که در کتاب زندگی‌شان شرح داده شده، در پاورقی منابع متعدد دیگری معرفی گردید تا کار محققان برای تحقیق بیشتر، آسان‌تر شود.

۴. نشانی آیات و احادیث متن، در پاورقی ذکر شد.

۵. واژگان دشوار و مکان‌ها در پاورقی توضیح داده شد.

۶. جلد ششم کتاب در ۲۶۰ صفحه به فهرست‌های گوناگون اختصاص یافت.

اکنون به تفکیک، شش جلد کتاب را از نظر می‌گذرانیم.

جلد نخست با مقدمه به نسبت مفصل محققان راجع به زندگی و آثار ابن‌اثیر جزری و نیز درباره کتاب *المختار من مناقب الأخیار* و نسخه‌های خطی آن آغاز می‌شود. سپس ابن‌اثیر در باب نخست از قسم اول، به سرگذشت ده تن از صحابه (ابوبکر، عمر، عثمان، امام علی (ع)، طلحه، زبیر، سعد بن ابی وقاص، سعید بن زید، عبد الرحمن بن عوف و ابو عبیده جراح) پرداخته است. پس از آن، باب دوم از قسم اول به صورت الفبایی، با سرگذشت مردان از صحابه و تابعان و بزرگان از پس ایشان ادامه یافته است. این جلد تا انتهای حرف باء را دربردارد و در مجموع، شرح حال نود نفر در آن آمده که نفر آخری، بهلول مجنون است.

جلد دوم، دربردارنده حرف تاء تا اواسط حرف سین است. برخی از معاریف این جلد عبارت‌اند از: امام حسن (ع)، امام حسین (ع)، امام جعفر صادق (ع)، جعفر بن ابی طالب، حمزه سیدالشهداء، سلمان فارسی، جنید بغدادی، حلاج، حمدون قصار، شبلی، ذوالنون مصری، سری سقطی و سفیان ثوری.

جلد سوم، به باقی‌مانده حرف سین تا اواسط حرف عین می‌پردازد. برخی از معاریف این جلد عبارت‌اند از: عمار یاسر، ابن عباس، عبدالله بن زبیر، صهیب رومی، سهل بن عبدالله تستری، شقیق بلخی و بایزید بسطامی.

جلد چهارم، به باقی‌مانده حرف عین تا اواسط حرف میم می‌پردازد. برخی از معاریف این جلد عبارت‌اند از: امام زین العابدین (ع)، امام محمد باقر (ع)، محمد بن حنفیه، عمر بن عبدالعزیز و فضیل بن عیاض.

جلد پنجم، بخش پایانی قسم اول و قسم دوم را دربرمی‌گیرد. برخی از معاریف این جلد عبارت‌اند از: امام موسی کاظم (ع)، ابوحنیفه، ابوهریره و معروف کرخی. در باب سوم از قسم اول، به زنان از صحابه و تابعان پرداخته شده است. برخی از معروف‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: حضرت فاطمه زهرا، حضرت خدیجه، عایشه، اسماء بنت عمیس و رابعه عدویه. ابن‌اثیر در ادامه، به قسم دوم پرداخته و در

آن، مردان و زنانی که نامشان را نمی‌داند، با تقسیم‌بندی مکانی آورده است. جلد ششم، چنان‌که گفتیم، شامل فهرست‌های گوناگون آیات، روایات، اعلام و ... است که کار خوانندگان کتاب را در یافتن مطلب مورد نظر، بسیار آسان می‌کند.

مشخصات کتاب‌شناسی: *المختار من مناقب الأخیار*، ابن‌اثیر مجدالدین ابوالسعادات مبارک بن محمد بن محمد بن عبدالکریم شیبانی جزری موصلی، تحقیق و تعلیق: مأمون الصاغرّجی، عدنان عبدالرّه و محمد ادیب جادر، العین (امارات)، مرکز الزاید للتراث و التّاریخ، چاپ نخست، ۱۴۲۴ق-۲۰۰۳م.